

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ
ΑΠΟΝΟΜΗΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΥΠΟ

Γ. Θ. ΡΑΜΜΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Χαίρω ιδιαίτερος και αισθάνομαι ἐξαιρετικήν τιμήν, διότι μου δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνήσω μετὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν, τοὺς ὁποίους θεωρῶ καὶ τύποις καὶ οὐσίᾳ ὡς συνεργάτας μου, οὐ μόνον διότι, ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ λειτουργήματός μου, ἀσχολοῦμαι μὲ τὴν παιδείαν, ἀλλὰ καὶ διότι θεωρῶ ὅτι ἡ παιδεία καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς συμβάλλουν ἀμέσως καὶ ἐμμέσως, ὡς ἐκ τῆς μελλούσης νὰ ἐπακολουθήσῃ ἀναπτύξεως ἐλπίζω ὅτι θέλει καταδειχθῆ, εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῶν θεωρητικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν πρακτικῶν ἐνασχολήσεών μου. Εὐχαριστῶ διὰ τοῦτο ιδιαίτερος τὴν «Χριστιανικὴν Ἑνωσιν Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν» διὰ τὴν εὐκαιρίαν, τὴν ὁποίαν μου παρέχει διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν ταύτην.

II. Διὰ νὰ καταδειχθῆ ἔάν καὶ ποίαν ἡ παιδεία ἔχη ἢ δύναται νὰ ἔχη ἐπιρροὴν καὶ ἐν γένει ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῆ εἰς ποῖα σημεῖα αἱ δύο αὗται κοινωνικαὶ λειτουργίαι συναντῶνται ἢ ἐφάπτονται καὶ πῶς ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη δραῖσις τῶν ὀργάνων τῆς μιᾶς ἀντανακλᾷ περισσότερο ἢ ὀλιγότερον εἰς τὴν δραῖσιν τῶν ὀργάνων τῆς ἑτέρας. Ὡς ἐκ τούτου καθίσταται ἀναγκαῖον νὰ ἐξετασθῶσι δι' ὀλίγων τὰ θέματα: 1) Σχέσεις παιδείας καὶ δικαίου, 2) Ἡ ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν, 3) Ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐμπέδωσις τῆς πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν καὶ ἐπὶ τὴν ἀξίαν ταύτης, 4) Ἡ ἀγωγή τοῦ πολίτου καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ προϋποθέσεις τῆς ἐπιδράσεως τῆς παιδείας ἐπὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

α'. Σχέσεις παιδείας καὶ δικαίου.

Ἐπευθυνόμενος πρὸς ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς, ἔχοντας ἀφιερῶσαι τὴν ζώην των εἰς τὴν παιδείαν καὶ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς, νομίζω ὅτι δὲν δικαιούμαι νὰ ἀναλύσω τὴν ἔννοιαν τῆς παιδείας καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῆς, οἵτινες εἰς ὅλους τοὺς παρόντας εἶναι ἕξ ἴσου τοῦλάχιστον γνωστοὶ ὅσον καὶ εἰς τὸν ὁμιλοῦντα. Διὰ νὰ καταδείξω ὅμως τὴν σχέσιν τῆς παιδείας πρὸς τὸ δίκαιον, θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσω, τὸν μορφωτικὸν καὶ τὸν παιδαγωγικὸν σκοπὸν αὐτῆς, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν τελικὴν ἀνάλυσιν δὲν εἶναι ἄλλος εἰ μὴ ἡ δημιουργία διὰ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν ὄρων τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν εἰρηνικὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαβίωσιν καὶ συμβίωσιν τῶν ἀτόμων καὶ τὴν κατὰ τὸ ἐφικτὸν σὺν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ ὅλον ἐν καλυτέροις ὄροις ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν καὶ προβλημάτων αὐτῶν. Ἀκριβῶς ὅμως καὶ ἡ δικαιοσύνη, σκοπὸν ἔχουσα νὰ πραγματοποιηῇ διὰ τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων αὐτῆς τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου καὶ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ κράτους τῶν νόμων, καταλήγει νὰ ἐπιδιώκῃ οὐ μόνον κατὰ τὴν τελικὴν ἀνάλυσιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς διαμέσους προσπαθείας σκοποὺς μὴ ἀπέχοντας οὐσιαστικῶς ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω ἀναφερθέντας ἐν σχέσει μὲ τὴν παιδείαν.

Ἀληθῶς, περὶ τοῦ ὅτι μὲν τελικὸς σκοπὸς τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἡ διατήρησις τῆς κοινωνικῆς γαλήνης καὶ τάξεως, διὰ τῆς ἄρσεως καὶ λύσεως τῶν διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦνται μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καὶ τὴν ἀσκησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωριζομένων δικαιωμάτων καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβαλλομένων ὑποχρεώσεων καὶ διὰ τῆς ἐκ ποδῶν θέσεως τῆς ἀνωμαλίας, ἡ ὁποία δημιουργεῖται ἐκ τῆς μὴ συμμορφώσεως πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου ἢ ἔτι μᾶλλον καὶ τῆς παραβάσεως αὐτῶν, δὲν εἶναι ἀνάγκη νομίζομεν νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρα ἀνάπτυξις, διότι τοῦτο εἶναι ἤδη εἰς πάντα γνωστόν. Μόνον ἴσως θὰ ἠδύνατό τις νὰ τονίσῃ ὅτι ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἀποτελεῖ τὸν ἀπαραίτητον παράγοντα, οὐ μόνον διὰ τὴν εἰρηνικὴν

συμβίωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιδιώξιν τῶν καθ' ὅλου σκοπῶν αὐτῆς, καθόσον ἄνευ τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως οὐδεμία εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδιωχθῇ πρόοδος εἰς οἷονδήποτε τομέα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ δίκη, ὡς ἔχει κατ' ἐπανάληψιν τονισθῆ¹ ἀποτελεῖ ἀσθένειαν τοῦ κοινωνικοῦ ὄργανισμοῦ, ἢ ἀντιμετώπισις τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖ δαπάνην χρήματος ἀλλὰ καὶ χρόνου καὶ δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀφαιροῦνται ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἢ ἄλλην κοινωνικὴν προσπάθειαν τῶν πολιτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑφίσταται αὕτη. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ φαίνεται προδήλως ἡ συνάντησις τῶν σκοπῶν τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ ὁ μορφωτικὸς καὶ παιδαγωγικὸς σκοπὸς δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διαπιστωθῶσιν.

Κατὰ τὴν σύνθετον προσπάθειαν πρὸς ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης οὐ μόνον ἡ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἀποτελεῖ μόρφωσιν καὶ μάλιστα πλήρη, ἀλλὰ καὶ ἡ δρᾶσις τῶν ὀργάνων τῶν ἐντεταλμένων διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, ἐφ' ὅσον γίνεται κατὰ τὸν τρόπον, ὁ ὁποῖος ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς δικαιοσύνης, ἀποτελεῖ σπουδαιότατον παιδαγωγικὸν παράγοντα. Πράγματι, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐνεργοῦν οἱ διάφοροι παράγοντες τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ δὴ οἱ δικηγόροι καὶ οἱ δικαστικοὶ λειτουργοί, δύναται νὰ ἀποβῇ σπουδαιότατον μέσον διαπαιδαγωγήσεως ὅλων τῶν πολιτῶν, ἰδιαιτέρως ὅμως τῶν δικαζομένων καὶ τῶν οἷονδήποτε ἐρχομένων εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ὀργάνων τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Π.χ. ἢ ἐν συναισθήσει τῆς σημασίας τοῦ λειτουργήματος ἄσκησις τοῦ ἔργου τοῦ ὑπὸ τοῦ δικηγόρου καὶ ἢ μὲ καλωσύνην καὶ ἀγάπην ὑπόδειξις εἰς τὸν πελάτην του ὅτι αἱ ἀξιώσεις του δὲν εἶναι νόμιμοι, δὲν εἶναι δίκαιαι, δὲν εἶναι ἐνδεχομένως σύμφωνοι μὲ τὴν ἠθικὴν, ὅτι ἢ συμπεριφορὰ του ἔναντι τοῦ ἀντιδίκου του δὲν ἦτο ἢ προσήκουσα, ὅτι σκόπιμον εἶναι νὰ μὴ προχωρήσῃ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης, ὅτι εἶναι ἀνάγκη καὶ συμφέρον του νὰ ἐπιδειώξῃ τὸν εἰρηρικὸν καὶ φιλικὸν μετὰ τοῦ συμπολίτου του κλπ. διακανονισμὸν τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ των διαφορᾶς κλπ. εἶναι λίαν

1. Βλέπε «Ἀκτῖνες» τ. ΙΓ' 1950 σελ. 433 ἐξ.

ἐνδεχόμενον, συνεργούντων καὶ ἄλλων παραγόντων, περὶ ὧν δὲν δύναται νὰ γίνη νῦν ὁ λόγος ², νὰ προκαλέσῃ εἰς τὸν πελάτην του ἐνδιαφερούσας καὶ ὀρθὰς σκέψεις. Ἰδίᾳ δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν σκέψιν ἀρχικῶς καὶ τὴν ἀπόφασιν κατόπιν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀδικὸν ἀξιῶσίν του, νὰ συμφιλιωθῇ μετὰ τοῦ ἀντιδίκου του, νὰ ἐκδηλώσῃ πρὸς αὐτὸν οὕτω τὴν ἀγάπην του καὶ ἐπομένως νὰ δημιουργήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν πεποίθησιν ἢ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ὑπάρχουσαν, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς καλοὺς πολίτας καὶ εἰδικώτερον εἰς τοὺς χριστιανοὺς πολίτας νὰ προβάλλουν ἀδίκους ἀξιῶσεις, νὰ ζητοῦν πράγματα μὴ ἀναγνωριζόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου, πολὺ δὲ περισσότερον ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ὁσάκις εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐξ ἐπιπολαίας ἐξετάσεως καταλήξουν νὰ ἀσκήσουν τοιαύτας ἀξιῶσεις, ὅταν διαπιστώνουν ἐν συνεχείᾳ τὸ παράνομον ἢ ἀνήθικον αὐτῶν ἔχουν καθῆκον νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τῆς περαιτέρω ἀσκήσεως καὶ νὰ ἐκδηλώνουν διὰ τούτου ἐμπράκτως τὴν μεταμέλειάν των καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην ὡς μέσον ἐκδηλώσεως ἀγάπης ἔναντι τῶν συνανθρώπων των. Ἄλλὰ τοῦτο τί ἄλλο εἶναι ἢ διαπαιδαγώγησις τῶν πολιτῶν πρὸς συμμόρφωσιν πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ νόμου;

Περαιτέρω, ὅταν ὁ δικαστής, ἀσκῶν καὶ αὐτὸς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀνωτέρω ἐμπνεύσεων τὸ λειτούργημά του κατὰ τὸν ἐπιβαλλόμενον τρόπον, δεικνύῃ ὑπομονὴν ἔναντι τῶν ὑπερβολικῶν καὶ παραλόγων ἀξιῶσεων τῶν διαδίκων, ἔναντι τῆς μὴ προσηκούσης συμπεριφορᾶς ἐκ μέρους αὐτῶν ἢ τῶν πληρεξουσίων των, ὅταν δὲν παραλείπη εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ, ἔναντι τῶν ἀνωτέρω ἢ παντὸς ἄλλου προσερχομένου εἰς τὴν δίκην, τὴν ἀγάπην του, τὴν συμπάθειάν του, ἀκόμη περισσότερον, τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὰς δυσκολίας τῆς ζωῆς, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζουσιν οὗτοι καὶ αἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν δίκην, ὅταν, ἐκεῖ, ὅπου ὁ νόμος τὸ ἐπιτρέπει, ἀντὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐξαναγκαστικῶν μέσων, μεταχειρίζεται τὴν πειθῶ, τὴν ὑπόδειξιν τῆς συμφιλιώσεως, τῆς μετανοίας κλπ. τί ἄλλο πράττει εἰμὴ διδάσκει ἐμπράκτως τοὺς πολίτας εἰς πολιτείαν σύμφωνον πρὸς

2. Βλ. «Ἀκτῖνες» τ. ΙΖ' 1954 σελ. 486 ἐξ.

τὰς ἐπιταγὰς τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου; Καὶ θὰ ἠδύνατό τις νὰ συνεχίσῃ ἀναφέρων σειρὰν ὄλην παραδειγμάτων, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι ἐκάστη καὶ λεπτομερειακὴ ἔτι προσπάθεια, τῶν ὀργάνων τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης εἶναι συγχρόνως μορφωτικὴ καὶ παιδαγωγικὴ. Μορφωτικὴ μὲν διότι ἡ γνῶσις τοῦ δικαίου καὶ τῶν κανόνων αὐτοῦ ἀσφαλῶς συντελεῖ εἰς τὴν «μόρφωσιν» ὑπὸ τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν, καθόσον προάγει καὶ τὰς γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει ἀλλὰ καὶ διότι βοηθεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων γνώσεων. Ἐξ ἄλλου εἶναι μέσον παιδαγωγικὸν διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους καὶ διότι δημιουργεῖ εἰς τοὺς πολίτας τὴν πεποίθησιν, ἀσφαλεστέραν ἢ ἀσθενεστέραν, ἀναλόγως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν γίνεται αὕτη, περὶ τῆς σοβαρότητος τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ὑποταγῆς εἰς αὐτοὺς οὐ μόνον διὰ λόγους καθαρῶς ἐξωτερικοὺς καὶ ὕλικούς, δηλαδή διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἐξαναγκαστικῶν μέσων καὶ ἄλλων κυρώσεων τὰς ὁποίας ἀπειλοῦν οὗτοι κατὰ τῶν παραβατῶν των ἀλλὰ καὶ δὴ κυρίως διὰ λόγους πνευματικούς, ἐσωτερικοὺς καὶ ἠθικοὺς ὡς καὶ διότι ἡ συμμόρφωσις πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου δημιουργεῖ κατάστασιν προάγουσαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως οὐ μόνον τὰ γενικώτερα συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν πολιτισμοῦ καὶ ἐπὶ πλέον διότι οἱ κανόνες οὗτοι δημιουργοῦν τὸ συναίσθημα τῆς ἀσφαλείας, τὸ ὁποῖον παράγεται ἐκ τῆς ιδέας ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πολῖται σκέπτονται ἢ ὀφείλουν νὰ σκέπτονται κατ' ἀνάλογον τρόπον, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης.

β'. Ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν.

Τὸ δίκαιον καὶ ἡ Παιδεία συναντῶνται κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸ θέμα τῆς Ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν, διότι καὶ τὸ δίκαιον ἢ μᾶλλον ἢ πραγματοποιήσις, ἢ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἡ παιδεία ἀποτελοῦν ἀξίας καὶ δὴ ἀξίας, εἰς τὰς ὁποίας πρωτεύει ὁ ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς παράγων, χωρὶς μὲ τοῦτο νὰ παύῃ νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ ἱκανοποιεῖται καὶ ὁ ὕλικὸς παράγων. Πράγματι, καὶ ἡ παιδεία καὶ τὸ δίκαιον σκοπὸν ἔχουν, ὡς ἐλέχθη, νὰ πρα-

γματοποιήσουν ἄνωτέρους σκοπούς. Ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν σκοπῶν τούτων ἡ καλῶς λειτουργοῦσα παιδεία καὶ ἡ καλῶς γινομένη ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης ἀποτελοῦν σπουδαῖον οἰκονομικὸν παράγοντα. Τόσον ἡ παιδεία ὅσον καὶ ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν περὶ ἀμφοτέρων ἱεραρχοῦν τὸν οἰκονομικὸν καὶ γενικώτερον τὸν ὑλικὸν παράγοντα ὑπὸ τὸν πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν καὶ μάλιστα κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, διότι ἀποδίδουν εἰς αὐτὸν τὴν σημασίαν ἀκριβῶς ἐκείνην, ἣ ὅποια καὶ δύναται νὰ συνδυασθῇ μὲ τὸν ἄνωτερον σκοπὸν ἀμφοτέρων. Ἀλλὰ ἡ μὲν παιδεία περιοριζομένη εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὑλικοῦ παράγοντος καταντᾷ εἰς τὴν προσπάθειαν ἢ τὰς προσπαθείας συγκεντρώσεως μόνον γνώσεων εἰς τὸ ἄτομον, αἱ ὅποια θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἄσκησιν βιοποριστικοῦ τινὸς ἐπαγγέλματος ἄνευ θεωρητικῆς τινὸς γενικωτέρας κατευθύνσεως καὶ πιθανῶς ἄνευ ὁρίων καὶ περιορισμῶν εἴτε ἠθικῆς εἴτε νομικῆς φύσεως, ἡ δὲ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, ἀποβλέπουσα πάλιν μόνον εἰς τὸν ὑλικὸν παράγοντα ὑπάρχει φόβος — ἂν μὴ εἶναι βέβαιον — νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ νὰ βλέπῃ ὁ πολίτης τὰ ὄργανα αὐτῆς καὶ γενικώτερον τὰ ὄργανα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ὡς ἐχθροὺς του, τὸν ὅποιον κίνδυνον ὀφείλει νὰ ἀποφύγῃ διὰ παντὸς μέσου καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἴσως διὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἴρεται ἢ διατάραξις τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως μεταξὺ τῶν ἐριζόντων, δημιουργεῖται ἢ αὐξάνεται ἢ ὑφισταμένη διάστασις μεταξὺ πολιτῶν ἀφ' ἑνός, καὶ κράτους καὶ τῶν ὀργάνων του ἀφ' ἑτέρου.

γ'. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐμπέδωσις τῆς πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Ἡ παιδεία καὶ ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καλλιεργοῦν καὶ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον δημιουργοῦν εἰς τοὺς πολίτας, διὰ διαφορῶν βέβαια μέσων ἑκατέρωθεν τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐνισχύουν ταύτην. Οὕτω ἡ μὲν παιδεία προσπαθεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς πολίτας τὴν σημασίαν,

τὴν ὁποῖαν ἔχει ἡ τάξις καὶ ἡ εἰρηνικὴ συμβίωσις τῶν πολιτῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διότι διδάσκει τίς εἶναι ἡ ἀξία αὐτῆς τῆς τάξεως, πῶς μετὰ μακρὰν καὶ κοπιώδη ἐξέλιξιν καὶ διὰ θυσιῶν κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ τάξις αὐτὴ καὶ ἡ εἰρηνικὴ συμβίωσις, τίνα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης διαταράξεως αὐτῆς, οἰκονομικά, γενικώτερον ὑλικά, πνευματικά, ἠθικά, περισσότερο τίνα εἶναι τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, τίνα εἶναι τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ εἰρηνικὴ συμβίωσις κλπ. Καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ αἱ κοσμοθεωρικαὶ καὶ πεποιθήσεις τῶν ὀργάνων τῆς παιδείας παρέχουν ἐκάστοτε εἰς τὰ ὄργανα τῆς παιδείας ὀλίγα ἢ περισσότερα μέσα ἀναλόγως, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἀποτελεσμάτων τῆς κοινωνικῆς γαλήνης καὶ εἰρηνικῆς διαβιώσεως. Ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ὁδηγεῖ ἐξ ἄλλου καὶ βοηθεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω, ἰδεῶν, κατὰ διάφορον μόνον τρόπον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ὅταν γίνεται πάλιν ὑπὸ ὀργάνων ἐχόντων συναίσθησιν τῆς γενικωτέρας σημασίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ λειτουργήματός των καὶ ἐμπνεομένων ἀπὸ κοσμοθεωρίαν, ἡ ὁποία ἐπιβάλλει ὠρισμένας σκέψεις καὶ ὠρισμένην συμπεριφορὰν πέραν τῆς τυπικῆς καὶ ψυχρᾶς ἐκπληρώσεως τοῦ ὑπηρεσιακοῦ καθήκοντος.

Ἀληθῶς, καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ἐφ' ὅσον γίνεται μὲ πνεῦμα ἀγάπης, κατανόησεως τῶν δυσχερειῶν, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται καὶ οἱ δικαζόμενοι καὶ οἱ δικηγόροι, ἢ ὑπὸ τὰς ὁποίας τελεῖ ὁ εἷς τῶν διαδίκων ἢ ὁ δικηγόρος αὐτοῦ καὶ ἐν ὄψει τῆς σημασίας, τὴν ὁποῖαν θὰ ἔχη ἢ τοιαύτη ἢ τοιαύτη ἔκβασις τῆς δίκης, τῆς σημασίας, τὴν ὁποῖαν θὰ ἔχη ἢ κατὰ τὸν α ἢ β τρόπον διεξαγωγῆ αὐτῆς, ἢ ἀποφυγῆ τῆς χρήσεως μέσων ἀποκλειομένων ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, ἢ προσπάθεια γενικώτερον τῆς δημιουργίας τοῦ πνεύματος ἐκείνου καὶ τοῦ κλίματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον δίδει ἄλλο περιεχόμενον εἰς τὰς συζητήσεις καὶ συνεδριάσεις τῶν δικαστηρίων καὶ εἰς τὰς συναντήσεις εἰς τὰ δικηγορικὰ γραφεῖα, ἐμπνέει τοὺς πολίτας, δημιουργεῖ ἓνα συναίσθημα ἀσφαλείας καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ὑφισταμένην ἔννομον τάξιν καὶ δι' αὐτῶν ἐκτίμησιν τῶν ἀγαθῶν τῆς τάξεως, εἰρηνικῆς συμβιώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς γαλήνης. Ὑπὸ

καλοὺς λειτουργοὺς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης οἱ πολῖται αἰσθάνονται ἀμέσως καὶ ὄχι ἀπλῶς καθ' ὑπόθεσιν ἢ κατὰ φαντασίαν τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ζοῦν κυριολεκτικῶς ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἀτμόσφαιραν, τὴν ὁποῖαν δημιουργεῖ αὕτη, αἰσθάνονται ἀσφάλειαν, πιστεύουν εἰς τὴν τάξιν, ἀγαποῦν τὴν τάξιν καὶ συνυφαίνουν καθ' ὅλου τὴν ζωὴν των καὶ τὸ σύνολον τῶν προσπαθειῶν των μετὰ τὸ κλίμα τῆς τάξεως καὶ τῆς γαλήνης.

δ'. Ἡ ἀγωγή τοῦ πολίτου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἤδη ἀναπτυχθέντων δύναται τις νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι σημεῖον ἐπαφῆς ἀρκετὰ στενῆς τῶν ἐπιδιώξεων παιδείας καὶ ἀπονομῆς δικαιοσύνης εἶναι ἡ ἀγωγή τοῦ πολίτου. Πράγματι ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῆς παιδείας δὲν ἀποβλέπουν τελικῶς εἰς τι ἄλλο εἰ μὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσουν τοὺς μαθητὰς καὶ ἔν γένει τοὺς δεχομένους τὴν παιδείαν καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πολίτας. Καὶ αἱ γνώσεις, τὰς ὁποίας σκοπεῖ νὰ παράσχη καὶ παρέχει ἡ παιδεία καὶ ἡ μόρφωσις ὑπὸ τὴν στενὴν ἢ εὐρεῖαν σημασίαν αὐτῆς καὶ ἡ διαπαιδαγώγησις ἡ ἠθικὴ τῶν ἐνδιαφερομένων ὑπὸ τὴν στενὴν καὶ εὐρεῖαν σημασίαν της εἶναι αἱ προϋποθέσεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι συμπίπτουσαι καὶ συναντώμεναι εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον δημιουργοῦν ἢ συντελοῦν νὰ δημιουργηθῇ ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς πολίτης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης διὰ μέσων κατασταλτικῶν μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως ἀλλὰ καὶ προληπτικῶν, μορφωτικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἐν τῇ πραγματικότητι, τὸν αὐτὸν ἐπιδιώκει σκοπόν, δηλαδή τὴν δημιουργίαν καλῶν καὶ ἀγαθῶν πολιτῶν. Τὸ δίκαιον ἄλλωστε, τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ ὁποίου ἔχει ὡς ἀποστολὴν ἢ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, δὲν εἶναι εἰς οὐσιαστικὴν ἀνάλυσιν ἄλλο τι παρὰ μέσον δημιουργίας κοινωνῶν, πολιτευομένων συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς αὐτοῦ, δηλαδή ἐν τῇ πραγματικότητι συνόλου καλῶν καὶ ἀγαθῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω ἡ παιδεία, ἐν τῇ προσπάθειᾳ αὐτῆς πρὸς μετάδοσιν γνώσεων καὶ πρὸς μόρφωσιν τῶν πολιτῶν, κατ' ἀνάγκην, χρησιμοποιοεῖ τὸ δίκαιον καὶ διὰ νὰ μεταδώσῃ τὴν γνώσιν αὐτοῦ ἀπαραιτήτως, γενικῶς μὲν ὡς ἐγκυκλο-

παιδικήν μέχρις ὠρισμένου σημείου, ἀναλυτικῶς δὲ ὡς εἰδικὰς γνώσεις τῶν νομικῶν, δηλαδή τῶν ὀργάνων τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς εὐρίσκει εἰς τὴν ἀνάγκην καθ' ἑκάστην νὰ τονίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου, τὴν ἀξίαν τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ τὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας ἔχει διὰ τὴν κοινωνίαν ἢ μὴ συμμόρφωσις πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ δικαίου καὶ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς δικαιοσύνης, νὰ ἐξηγῇ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης, νὰ τονίσῃ τὸν ἀνώτερον σκοπὸν αὐτῆς καὶ ἐν γένει νὰ καταδεικνύῃ τὴν σημασίαν τῶν ἀξιῶν τούτων. Καλῶς λειτουργοῦσα παιδεία ἀποτελεῖ πολύτιμον παράγοντα διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Διότι ἀπὸ τοὺς καλοὺς πολίτας λαμβάνονται οἱ δικασταὶ καὶ οἱ δικαστικοὶ λειτουργοί, οἱ δικηγόροι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς πολίτας προέρχονται καὶ οἱ δικαζόμενοι. Ἀπὸ τοὺς πολίτας λαμβάνονται οἱ μάρτυρες, οἱ πραγματογνώμονες καὶ ἐν γένει τὰ συμπράττοντα εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης πρόσωπα. Καὶ εἰς τοὺς πολίτας καλεῖται νὰ ἀπονείμῃ τὸ δίκαιον ὁ δικαστικὸς λειτουργός. Εἶναι προφανὲς ἐπομένως ὅτι ὅσον καλύτερον καὶ ἐν ἐπιγνώσει ἀσκεῖται τὸ ἔργον τῆς παιδείας καὶ ὅσον καλύτερον ἐπιτυγχάνει τοῦτο, τόσον διευκολύνεται τὸ ἔργον τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἢ ὁποία πολλάκις καθίσταται καὶ περιττή, ὡς ἐκ τοῦ ὅτι οἱ πολῖται ἐκ τῆς καταλλήλου διαπαιδαγωγήσεως καὶ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως ἠθικοῦ καὶ καλοῦ χαρακτῆρος, δὲν δίδουν ἀφορμὰς συχνῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ὄργανα τῆς δικαιοσύνης, διότι συμμορφοῦνται ἐκουσίως καὶ αὐθορμήτως, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τῶν κανόνων τοῦ δικαίου καὶ ἐπομένως δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐξαναγκασθοῦν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν. Ἀλλὰ καὶ ὅταν καταφεύγουν εἰς τὰ δικαστήρια ἢ παρίσταται ἀνάγκη νὰ κληθοῦν πρὸ αὐτῶν, τὰ ὡς ἄνω προσόντα τῶν διευκολύνουν τὰ μέγιστα τὸ ἔργον τοῦ δικαστικοῦ λειτουργοῦ καὶ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ.

II. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΙΝ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΝΟΜΗΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

α'. Ἀποδοχὴ κοσμοθεωρίας ἱκανῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ἴνα ἡ παιδεία, ἐν ᾧσει τῶν ἀνωτέρω κοινῶν ἢ παραλλήλων σκοπῶν αὐτῆς μετὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδράσῃ καὶ δὴ ἐπωφελῶς, εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, εἶναι ἀνάγκη νὰ συντρέχουν ὠρισμένοι προϋποθέσεις, ἐπιτρέπουσαι ἢ διευκολύνουσαι τὴν ἐπίδρασιν ταύτην. Καὶ ἐν πρώτοις, εἶναι ἀπαραίτητον ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς, διὰ τῆς δράσεως τοῦ ὁποίου κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπιδράσῃ ἢ δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἡ παιδεία εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, νὰ ἀποδέχεται ἢ νὰ ἀσπάζεται κοσμοθεωρίαν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει ἢ ἐπιβάλλει τὴν ἐπιδίωξιν τῶν ὡς ἄνω σκοπῶν καὶ παρέχει τὰ μέσα διὰ τὴν μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπιδίωξιν αὐτῶν. Εἰδικώτερον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀσπάζεται ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς κοσμοθεωρίαν, ἡ ὁποία σέβεται τὰς πνευματικὰς ἀξίας καὶ ἱεραρχεῖ αὐτάς, διευκολύνει ἢ ὑποβοηθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν ἰδανικῶν, κοσμοθεωρίαν, ἡ ὁποία ἀναγνωρίζει, ὡς ἐλέχθη, τὰς πνευματικὰς ἀξίας, ὡς εἶναι τὸ δίκαιον, τὸ ἀγαθὸν τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ὡς καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν ταῦτα διὰ τὴν κοινωνικὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν. Οὕτως εἶναι προφανὲς καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην μεγάλης ἀναπτύξεως, ὅτι ὁ Χριστιανὸς ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς θὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ πλουσίου περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πολλὰ ἐφόδια διὰ νὰ ἀγωνισθῇ καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς παρ' αὐτοῦ διδασκομένους τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὡς στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ τὸ δίκαιον, τὴν ἀξίαν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ δικαίου, τὴν σχέσιν τοῦ δικαίου πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐν γένει, ἰδιαίτατα δὲ πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν, θὰ ἐνισχυθῇ καὶ θὰ βοηθηθῇ διὰ νὰ τακτοποιήσῃ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἰδιαίτατα τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς θὰ ἀρυσθῇ ἐφόδια, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν σημα-

σίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει διὰ τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἢ ἐπικράτησις τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου. Ἄλλὰ περισσότερο ἀκόμη θὰ ἔχη τὴν δυνατότητα καὶ αὐτὸς νὰ ἀντιληφθῆ καὶ νὰ δώσῃ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν παρὰ τῶν διδασκομένων τί ἐννοεῖται διὰ τοῦ ὄρου δίκαιον, ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ δικαίου καὶ πῶς ὁ σκοπὸς οὗτος συναντᾶται πάλιν μὲ τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας, διὰ νὰ συναντηθοῦν ἀμφοτέρωθεν εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ἡ πλήρης καὶ συνεπὴς ἐφαρμογὴ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀληθῶς, ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία παρέχει τὴν δυνατότητα εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν λειτουργόν, τὸν πιστεύοντα εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς παιδείας καὶ δὴ τῆς χριστιανικῆς παιδείας νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὴν προσήκουσαν θέσιν καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὴν εἰς πραγματοποίησιν τοῦ δικαίου σκοποῦσαν καὶ ἄγουσαν κανονικῶς ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Διότι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἐμπνέει τὴν ἰδέαν καὶ δημιουργεῖ τὴν πεποίθησιν ὅτι σκοπὸς τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ πολιτεία αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Δημιουργοῦ, ἡ ὁποία σκοπὸν ἔχει νὰ προπαρασκευάσῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κατὰ τὴν Δημιουργίαν προορισμοῦ του. Ἴνα δὲ ἡ πολιτεία αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ σύμφωνος πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας ταύτης, εἶναι ἀνάγκη νὰ συμμορφοῦται πρωτίστως μὲν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς, τὰς ὁποίας ἀπ' εὐθείας ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διατυπώνει εἰς τὰς διαφόρους πηγὰς τῆς ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τοὺς κανόνας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι διατυπώνονται ὑπὸ τῶν κατὰ κόσμον ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν, τῶν ἐμπνεομένων ἀπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς εἶναι εὐνόητον ὅτι θὰ κατανοήσῃ καλύτερον τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ θὰ πιστεύσῃ περισσότερο εἰς αὐτὰ καὶ θὰ ἐνεργήσῃ μετὰ πολὺ μεγαλυτέρας πίστεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν, διὰ νὰ μεταδώσῃ τὴν πίστιν ταύτην ἐπὶ τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου, εἰδικώτερον δὲ θὰ βοηθήσῃ τὸν ἐκπαιδευτικὸν λειτουργόν ἢ γενικὴ κοσμοθεωριακὴ του βᾶσις διὰ νὰ ἀντιληφθῆ πρῶτον, καὶ νὰ ἀγωνισθῆ ἔπειτα διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου διὰ τῆς ὀρθῆς καὶ καλῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, χάριν ἐπιτεύξεως

τῶν μερικωτέρων καὶ γενικωτέρων σκοπῶν τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, οἱ ὅποιοι, κατὰ τὰ ἀναπτυχθέντα ἤδη, δὲν εἶναι ἄλλοι ἢ αὐτοὶ οὗτοι οἱ σκοποὶ τῆς παιδείας.

Ἐπιπλέον καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον ἀσκεῖ ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν κοσμοθεωριακὴν του βάσιν, τὸ ἔργον του τὸ πολυσχεδὸν καὶ ἐπίπονον, θὰ βοηθήσῃ καὶ θὰ ἀσκήσῃ ἐπίδρασιν, ὄχι ἐμφανῆ βεβαίως ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τοῦτο ὀλιγώτερον πραγματικὴν καὶ σημαντικὴν, διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Διότι θὰ ἐμπνεύσῃ καὶ θὰ δημιουργήσῃ εἰς τοὺς διδασκομένους τὴν ἰδέαν τῆς μετὰ πίστεως ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος, πίστεως ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ βασίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν πίστιν τὴν συγκεκριμένην ἐπὶ τὴν ἀξίαν τοῦ λειτουργήματος καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν γενικωτέραν πίστιν, τὴν ἀποτελοῦσαν ἀντικείμενον τῆς κοσμοθεωρίας, ἐπὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου δὲ θὰ βοηθηθῇ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ὁ ὅποιος δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ἢ δημιουργία διὰ τῆς γαλήνης τῆς κοινωνίας καὶ τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως τῶν ἀτόμων ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀνωτέρου ἐκτεθέντος σκοποῦ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Γενικώτερον ὅμως ἢ ὡς ἄνω κοσμοθεωριακὴ βᾶσις θὰ δώσῃ εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν λειτουργὸν τὴν δυνατότητα νὰ ἀντιληφθῇ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἰδέαν, ὅτι ὑπὸ τὸ χριστιανικὸν φῶς πᾶν λειτούργημα καὶ πᾶσα ἐργασία, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν νόμων καὶ τῆς ἠθικῆς, εἶναι μέσον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκδηλώσεως χριστιανικῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον παντοειδῶς καὶ ποικιλοτρόπως, ἀφ' ἑτέρου δὲ πραγματοποιήσεως δι' αὐτῶν ἱεραποστολῆς χριστιανικῆς. Εἶναι ἴσως ἐκ πρώτης ὄψεως δυσχερὲς νὰ γίνῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀντιληπτὸν καὶ ἔτι περισσότερο διὰ νὰ κατανοηθῇ πῶς τοῦτο συμβαίνει προκειμένου περὶ ἀσκήσεως τοῦ ἔργου τῆς παιδείας καὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Ἄλλ' ὀλίγον προσεκτικωτέρα ἐξέτασις τῶν πραγμάτων καὶ ὑπόμνησις τῶν ἤδη ἐν ἀρχῇ ἀναπτυχθέντων, θὰ εἶναι ἱκανὴ πιστεύομεν, διὰ νὰ πείσῃ περὶ τούτου. Διότι καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ ἐκπληρῶνῃ, κατὰ τὰ ἐκτεθέντα, τὸ

ἔργον του ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς καὶ ὁ δικαστικὸς λειτουργός, ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν ἔννοιαν, ἐφ' ὅσον ἀμφότεροι ἐμπνέονται ἀπὸ τὸ χριστιανικὸν ἰδεῶδες καὶ ἐνεργοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀντιλήψεων χριστιανικῶν, ἀποβαίνει ἀκριβῶς μέσον πραγματικῆς ἱεραποστολῆς. Διότι καὶ ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς καὶ ὁ δικαστικὸς λειτουργός, ἀσκοῦντες, ὡς πρέπει νὰ ἀσκοῦν τὸ ἔργον των, πρῶτον μὲν δὲν πράττουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ προπαρασκευάζη ὁ μὲν, νὰ προπαρασκευάζη δὲ ἐπίσης καὶ νὰ ἐπιβάλλη ἐν ταυτῷ ὁ δεύτερος πολιτείαν καὶ διαγωγὴν σύμφωνον μὲ τὰς ἐπιταγὰς ἀκριβῶς ἐκείνας, τῆς ὁποίας διατυπώνει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία. Ἄλλὰ καὶ περαιτέρω, ὁ ἐκτεθεὶς τρόπος ἀσκήσεως τοῦ λειτουργήματος καὶ τοῦ ἐγὸς καὶ τοῦ ἄλλου λειτουργοῦ, τρόπος ἐκδηλώσεως διὰ πολλῶν μεθόδων καὶ πρὸς ποικίλας κατευθύνσεις, τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, ἀποβαίνουν τὰ εὐγλωττότερον ὁμιλοῦντα καὶ διδάσκοντα μέσα ἐποικοδομῆς. Ἄρκει πρὸς τοῦτο νὰ ὑπομνηθῆ ὅτι καὶ τὸ μορφωτικὸν ἔργον καὶ τὸ παιδαγωγικὸν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ ἐπιτυγχάνει καὶ τὸ ἔργον τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, δηλαδὴ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ιδέας τοῦ δικαίου τοῦ δικαστικοῦ λειτουργοῦ ἢ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ πραγματοποιεῖ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, ὅταν ἐκτελῆται κατὰ τρόπον ἐμπνεόμενον ἀπὸ ἀνωτέραν ἀντίληψιν καὶ περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔργου καὶ περὶ τῶν προσώπων, χάριν τῶν ὁποίων θὰ ἐκτελεσθῆ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τοῦτο καὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ σκοποῦ ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκεται ἀμέσως ἢ καὶ ἐμμέσως διὰ τοῦ ἔργου τούτου.

β'. Ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν.

Βοηθεῖ ὁμως, ὡς ἐλέχθη ἡ παιδεία εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, διότι δημιουργεῖ, ἐνισχύει καὶ αὐξάνει τὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν. Καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀντιλήψεως ταύτης εἶναι ὄχι ἀπλῶς παράγων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ἀλλὰ ἐν ταυτῷ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς. Διότι ἡ ἐπικράτησις τῆς ιδέας τοῦ δικαίου δὲν δύναται νὰ γίνῃ μὲ μόνον τὰ ὑλικά μέσα καὶ μὲ τὰ μέσα τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, εἰάν δὲν συνδυάζεται ἡ χρη-

σις τῶν μέσων τούτων μὲ τὴν ἔμπνευσιν τῆς πεποιθήσεως εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου, ἢ ὅποια πεποίθησις, μάλιστα ὅταν ἔχη στερεὰς βάσεις, διότι στηρίζεται εἰς γενικωτέραν πίστιν, ὡς συμβαίνει προκειμένου περὶ τῆς ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας, εἶναι ἰκανὴ ἢ θὰ εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἰκανὴ καὶ μόνη νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δικαίου ἢ ὀρθότερον τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένης καταστάσεως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται ἐπίκλησις ἐκάστοτε καὶ χρησιμοποίησις ἢ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου. Ἀκριβῶς τὴν σειρὰν τῶν σκέψεων τούτων δύναται νὰ διευκολύνῃ καὶ ἔχει τὰ μέσα νὰ ἐπιτρέψῃ καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ, ἢ παιδεύῃ ἐμπνεουμένη ἀπὸ τὰ αὐτὰ οἷα καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἰδανικά.

γ'. Ἐμπνευσις τῆς πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν ἀξίαν τῆς τάξεως.

Ἀλλὰ σημαντικῶς δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ἢ παιδεύῃ, ὅταν δυνηθῇ νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τοὺς διδασκομένους τὴν ἰδέαν καὶ τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ἀξίαν τῆς τάξεως καὶ τῶν μέσων διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται αὕτη. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν προσπαθειῶν τούτων θὰ ἔχη ἢ παιδεύῃ διὰ τῶν λειτουργῶν τῆς νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἰδέαν, ποίων ἀγαθῶν εἶναι προϋπόθεσις ἢ τάξις, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει τὸ δίκαιον καὶ πραγματοποιεῖ ἢ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, τίνας κινδύνους, ὡς καὶ ἄνωτέρω ἐξετέθη, δημιουργεῖ ἢ διατάραξις τῆς τάξεως τίνα εἶναι τὰ αἷτια τῆς διαταράξεως τῆς τάξεως, τίς εἶναι ἢ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀξίας αὐτῆς καὶ ὅτι οἰαδήποτε θυσία γινομένη πρὸς χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου δὲν εἶναι ἄσκοπος, οὐδὲ μακρὰν τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ ὑφισταμένου ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν θυσίαν προσώπου. Ἡ ἰδέα τοῦ σεβασμοῦ ἐξ ἄλλου τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, καὶ τῶν ἠθικῶς καὶ νομίμως ἀποκτηθέντων δικαιωμάτων ἐκάστου ἀνθρώπου, τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ δικαίου, ἔστω καὶ ἂν αὐταὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται εἰς τὸν συγκεκριμένον ἀνθρώπον ἄδικοι, ἐνισχύεται πολὺ ἐκ τῆς γενικωτέρας

θέσεως, τὴν ὁποῖαν υἱοθετεῖ τις ὡς πρὸς τὰ γενικώτερα προβλήματα καὶ ἐπομένως ἐκ τῆς κοσμοθεωρίας ἣν ἀσπάζεται καὶ ἀποδέχεται. Διὰ ταύτης ἐμπνευσμένος ὀρθῶς ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς θὰ διευκολυνθῇ τὰ μέγιστα, οὐ μόνον εἰς τὸ νὰ πιστεύσῃ ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδέαν ταύτην.

δ' Συμβολὴ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν προϋποθέσεων, διὰ τὴν ταχεῖαν, ὀρθὴν καὶ καλὴν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης πολὺ δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡ παιδεία. Οὕτως ἀφ' ἑνὸς δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου, ὡς ἐλέχθη, καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἀποστολῆς τοῦ λειτουργοῦ, τοῦ ἐργαζομένου διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ δικαίου καὶ τὴν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης. Ἀφ' ἑτέρου ἡ παιδεία, ἐξαίρουσα τὴν ἀξίαν τοῦ δικαίου, ἀναπτύσσουσα καὶ παριστῶσα τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ καὶ τονίζουσα τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ προκαλεῖ ἢ ἐνισχύει εἰς τοὺς ἔχοντας σχετικὴν διάθεσιν τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀσχοληθῶσι μὲ τὴν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ ἐργασθῶσι κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀσκήσιν τοῦ λειτουργήματός των. Καὶ ἐπὶ πλεόν γενικώτερον ἡ παιδεία δημιουργεῖ εἰς τὰ εὐρύτερα στρώματα τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως τοῦ δικαίου, τὸ καθῆκον τῆς συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς αὐτοῦ, τὴν θέσιν, τὴν ὁποῖαν ἔχει τὸ δίκαιον ὡς ἀξία κοινωνικὴ ἐν γένει. Ἄλλὰ καὶ περισσότερο ἢ ὀρθῶς ἐμπνεομένη καὶ ἀπὸ ὀρθῆς ἀφετηρίας ἐκκινουσα καὶ ὀρθὰς κατευθύνσεις ἔχουσα προσπάθεια τῆς παιδείας διευκολύνει ἰδιαιτέρως πάντα ἀνθρώπον εἰς τὸ νὰ ἀντιμετωπίζῃ ἐκάστοτε τὸ δυσχερὲς πρόβλημα τῆς σχέσεως δικαίου καὶ ἠθικῆς. Διότι ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐμπνέεται καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν πιστεύει ὁ χριστιανὸς ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς καὶ ἐξ ἴσου ὁ χριστιανὸς δικαστικὸς λειτουργὸς ἢ συνεργάτης αὐτοῦ, παρέχει πάντοτε τὰ μέσα εἰς τὸ νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὸ ἐκτεθὲν πρόβλημα φυσικῶς καὶ ἀβιάστως, ἐνῶ δὲν εἶναι μακρὰν τῆς πραγματικότητος ἐὰν λεχθῇ, ὅτι ἐνίο-

τε βοηθεῖ εἰς τὸ νὰ καταδειχθῇ ὅτι δὲν ὑφίσταται κἄν τὸ τοιοῦτον πρόβλημα. Καὶ εἰς τὴν μίαν ὁμως καὶ εἰς τὴν ἄλλην περιπτώσιν ἡ ὠφέλεια εἶναι προφανής, διότι εἴτε δὲν ὑπάρχει τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον ὑπάρχον ἁπλῶς πρόβλημα, εἴτε λύεται τοῦτο εὐχερῶς καὶ ταχέως.

III. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν ἤδη ἀναπτυχθέντων καταδεικνύεται ὅτι πλείονα τοῦ ἐνὸς εἶναι τὰ σημεῖα ἐπαφῆς παιδείας καὶ δικαιοσύνης, πλείονες τοῦ ἐνὸς εἶναι οἱ σκοποί, οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκονται καὶ ἐπιτυγχάνονται ἢ δύνανται νὰ ἐπιτευχθοῦν τόσον ὑπὸ τῆς παιδείας ὅσον καὶ ὑπὸ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ ὅτι ἡ παιδεία δύναται νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ποικιλοτρόπως καὶ δὴ ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ἀναλόγως τῶν προϋποθέσεων, αἱ ὁποῖαι συγκεντρώνονται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς προηγηθείσης συντόμου ἀναπτύξεως πιστεύομεν ὅτι κατεδείχθη ὅτι τόσον ἡ παιδεία, ὅσον καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀποτελοῦν σπουδαιοτάτους παράγοντας πραγματοποίησεως τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον συντελοῦν εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἐνὸς ἀγαθοῦ καὶ μιᾶς ἀξίας ἢ ὁποία λέγεται πολιτισμός, ἀποτελοῦν αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἀξίας, καὶ ἀγαθά. Καὶ ἐὰν τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ διὰ πᾶσαν παιδείαν καὶ δικαιοσύνην, πολλῶ μᾶλλον πρέπει νὰ λεχθῇ διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, αἱ ὁποῖαι ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν, ἐργάζονται διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανικοῦ ιδεώδους καὶ συντελοῦν εἰς τὴν ἐπικράτησιν καὶ πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἴδου διὰ τίνα λόγον ἢ ἀποστολὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν μέλη τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως, εἶναι μεγάλη καὶ βαρεῖα. Ἴδου διὰ τίνα λόγον ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν ἐξαρτᾶται, ἀπὸ μίαν ἐπὶ πλεόν, ὄχι ἐλάσσονος σημασίας πλευρᾶν, ἡ ἐπιτυχία τῆς προσπάθειας διὰ τὴν ἐπικράτησιν καὶ πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ χριστιανικοῦ πο-

λιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἰδιαιτέρως λόγῳ τῆς συνδέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ τῆς μακρᾶς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἔγινεν ὁ ἐπὶ μακρὸν ἐφαρμοσθεὶς κατὰ τὴν περίοδον τὴν Βυζαντινὴν ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σημασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἰδιαιτέρως ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες Χριστιανοὶ καὶ ἔτι εἰδικώτερον οἱ Ἕλληνες Χριστιανοὶ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ ἔχομεν καθῆκον νὰ ἀποβλέψωμεν καὶ τὴν ὁποίαν οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονήσωμεν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΠΕΤΣΙΟΣ